

ΚΡΙΤΙΚΗ

Η περιπέτεια ενός λαού

Του Σπύρου Τσακνιά

Θαν. Βαλτινός: «Στοιχεία για τη δεκαετία του '60». Μυθιστόρημα. Εκδόσεις «Στιγμή», Αθήνα 1989, σσ. 379.

Ο ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ που θα αρχίσει να διαβάσει το πρόσφατο βιβλίο του Βαλτινού χωρίς καμία προϋδέαση για τη μορφή του, ενδέχεται να νιώσει έκπληξη, αμηχανία ή απογοήτευση. Από τις πρώτες κιόλας σελίδες θα αντιληφθεί ότι ο όρος μυθιστόρημα στην περίπτωση αυτή θέτει σε δοκιμασία όλες του τις προσλαμβάνουσες. Στο *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60* δεν υπάρχουν ήρωες, μύθος, πλοκή – κανένα από τα γνωστά στοιχεία του μυθιστορηματος. Στη θέση τους θα βρει ένα μωσαϊκό ετερόκλητων κειμένων, με κοινό παρονομαστή τη χρονολογία τους. Με την πρόοδο της ανάγνωσης, ωστόσο, διαπιστώνει την ύπαρξη ενός σχεδίου, ενός συνεκτικού αφηγηματικού ιστού, στημόνι του οποίου αποτελούν τα γράμματα που στέλνουν οι ακροάτριες της εκπομπής «Η Ώρα της Γυναίκας» στην κυρία Μίνα, ζητώντας συμβουλές για τα αισθηματικά τους προβλήματα, ενώ υφάδι του είναι οι επιστολές υποψηφίων μεταναστών προς τη ΔΕΜΕ, με τις οποίες ζητούν πληροφορίες για τις προϋποθέσεις μετανάστευσης στην Αυστραλία. Πάνω σ' αυτό τον ιστό εντίθενται εντέχνως διάφορες ειδήσεις, διαφημίσεις, αποσπάσματα λαϊκών αναγλωσσμάτων, ψηφίσματα οργανώσεων, περιγραφές εγκλημάτων κ.ο.κ. Η έκφραση «εντίθενται εντέχνως» υποδηλοί την πεποίθηση του γράφοντος ότι το εκ πρώτης όψεως ανομοιογενές υλικό είναι σοφά επιλεγμένο ώστε να υπηρετεί μια καλοσχεδιασμένη σύνθεση.

Επανέρχομαι στην περιγραφή αυτής της σύνθεσης: Τα κορυφαία πολιτικά γεγονότα μιας ταραχώδους δεκαετίας παρουσιάζονται, με έκδηλη την πρόθεση αποφορτισμένης υποδήλωσης, μέσα από ειδησάκια που αναφέρονται στις μη κορυφαίες στιγμές τους. Σκιαγραφούν εν τούτοις το πολιτικό σκηνικό της εποχής και το φωτίζουν υποβλητικά, ακριβώς γιατί αποφεύγουν τους έντονους φωτισμούς. Ανάλογο ρόλο διαδραματίζουν ειδήσεις και διαφημίσεις στην υπαινικτική διαγραφή της κοινωνικής ψυχολογίας της εποχής, των μύθων και των ιδεολογημάτων της. Ενδεικτικά, αναφέρω τις επανερχόμενες διαφημίσεις παραθαλάσσιων οικοπέδων και βιβλίων σεξολογίας ή τις ειδήσεις που εντρυφούν στις περιπέτειες της Σοράγια, στο διαζύγιο της Κάλλας και στο ειδύλλιο της με τον Ωνάση, στην αυτοκτονία της Μονρόε. Άξια επισήμανσης είναι και η συχνότητα παράθεσης ρεπορτάζ για εγκλήματα συνδεδεμένα με πράξεις αιμομειξίας.

Εν μέσω αυτού του υλικού, του οποίου ελάχιστο δείγμα παρουσιάζεται εδώ, το στημόνι και το υφάδι πάνε κι έρχονται. Οι υποψήφιοι μετανάστες γράφουν ακαταπαύστως επιστολές στη ΔΕΜΕ και οι Ελληνίδες στην κυρία Μίνα. Σημειώνω ότι τα γράμματα των μεταναστών, σύντομα και μονότονα κατά το πλείστον, προέρχονται κυρίως από την ύπαιθρο. Οι επιστολές των γυναικών έχουν διάφορους τόπους προελεύσεως, αλλά προέρχονται από τα ίδια κοινωνικά στρώματα: τα κατώτερα μικροαστικά. Και μέσα από αυτά τα γράμματα κυρίως αποκαλύπτεται το ψυχολογικό και πολιτισμικό ίζημα του ελληνισμού της δεκαετίας του '60. Μπορεί η αφορμή να είναι κάποιο αισθηματικό πρόβλημα· η γραφή όμως αποκαλύπτει όχι μόνο το χαρακτήρα της νεοελληνικής οικογένειας αλλά πολύ ευρύτερα συστήματα κοινωνικών νοοτροπιών. Στο μεγαλύτερο αριθμό επιστολών, λόγου χάρη, το επιπολάζον αισθηματικό πρόβλημα μόλις συγκαλύπτει το διαρκές άγχος του γάμου – είτε πώς να επιτευχθεί, είτε πώς να διατηρηθεί.

Μίλησα για γραφή. Αφορμή για κάποιες νύξεις σε ένα από τα καιρία προβλήματα του βιβλίου. Ο Θ. Βαλτινός μιμείται τόσο καλά το ύφος των «ντοκουμέντων» του ώστε κινδυνεύει να εκληφθεί ως απλός μοντέρ ενός έτοιμου υλικού. Προσεκτικότερη ανάγνωση, ωστόσο, αποκαλύπτει: α) ότι το ύφος των γυναικείων επιστολών είναι ενιαίο, γεγονός που αποκλείει να έχουν γραφεί από διαφορετικά πρόσωπα· β) μολονότι οι παρομοιώσεις και οι μεταφορές που χρησιμοποιούν είναι συνήθως αντλημένες από το γνωστό οπλοστάσιο του αισθηματικού ρομάντζου, η γραμματική και συντακτική δομή των επιστολών, με εξαίρεση ελάχιστα – ηθελήμενα προφανώς – φάλτσα, υπερβαίνει το επίπεδο γραμματικών γνώσεων που δηλώνουν οι ίδιες. Με τον τρόπο αυτό, ο Βαλτινός δεν επικυρώνει απλώς τα συγγραφικά του διαπιστευτήρια, αλλά και προστατεύει το κείμενό του από την εντέλεια μιας μίμησης λαϊκίζοντος λόγου που θα το καθιστούσε φτηνή παρωδία. Παρά ταύτα, η γλώσσα των επιστολών βρίσκεται σε κραυγαλέα αντίθεση με την ξύλινη καθαρεύουσα των εφημερίδων της εποχής (όπου και πάλι ανιχνεύονται επινοητικές παρεμβάσεις του συγγραφέα) ή των ανακοινώσεων της Αυλής.

Ετσι, οι δύο κατάδηλα διστάμενες γλώσσες αντικατοπτρίζουν την αντίθεση των δύο όψεων της ελληνικής κοινωνίας της εποχής: της επίσημης, μέσα στην απολιθωμένη αντάρχειά της, και της ανεπίσημης, παγιδευμένης μέσα στον τυποποιημένο «αισθηματικό» λόγο της. Η Ελλάδα των εναγώνιων αναζητήσεων πολιτικών διεξόδων, των ασχεδίαστων αλλά αποφασιστικών δημάτων ανάπτυξης, των τολμηρών ή άτολμων προσπαθειών σχηματισμού μιας νέας πνευματικής, ιδεολογικής και πολιτισμικής φυσιογνωμίας, απουσιάζει εντελώς από το μυθιστόρημα του Βαλτινού. Η απουσία της δεν νομίζω ότι πρέπει να καταλογιστεί σε αμέλεια του συγγραφέα. Αυτή η Ελλάδα της κίνησης – της όποιας κίνησης – δεν είναι ορατή από τους πρωταγωνιστές της ιστορίας του. (Διότι, εν τέλει, υπάρχουν ήρωες, ιστορία, μύθος και πλοκή – ή, τουλάχιστον, όλα εκείνα τα στοιχεία που υποδοθούν τον αναγνώστη να συνεργήσει στη *συγγραφή* τους). Οι ήρωες, όμως, όπως συνοπτικά προσπάθησα να τους παρουσιάσω, δεν είναι σε θέση να δουν την κίνηση της ιστορίας. Και ο συγγραφέας, ως συνεπής μυθιστοριογράφος, μένει πιστός στην οπτική γωνία των ηρώων του. Από την οποία, η μόνη εικόνα που προκύπτει, είναι μια ζοφερή εικόνα ακινησίας, καθυστέρησης, τέλματος. Παρά ταύτα, ο αναγνώστης του *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60* διαβάσει το ανορθόδοξο μυθιστόρημα με αδιάπτωτο ενδιαφέρον, σαν να διαβάσει μια ιστορία με οσπένες. Και κλείνει το βιβλίο με ένα αίσθημα κατάθλιψης.